

Militære institutioner og anlæg på Færøerne under Den Kolde Krig

De vigtigste militære anlæg på Færøerne blev anlagt i perioden fra slutningen af 1950'erne til begyndelsen af 1960'erne, dvs. de år, hvor skiftende danske regeringer og Folketinget skulle tage stilling til spørgsmålet om stationering af kernevåben på dansk territorium, militære depoter til allierede forstærkningsstyrker og det integrerede militære samarbejde mellem danske og tyske styrker i Østersø-kommandoen (BALTAP). I hvert fald det rent amerikanske anlæg, som var skjult på Sornfelli-stationen uden for Thorshavn, var på kanten af den danske selvpålagte begrænsning om at sige nej til permanent stationering af allierede styrker på dansk territorium i fredstid.

Opmærksomheden om de militære anlæg på Færøerne blev for alvor vakt til live igen i 1980'erne, da fredsbevægelserne oplevede en ny storhedstid. Der var mange lighedstræk mellem udviklingen på Færøerne og i Danmark i disse år. Men der var også vigtige forskelle.

De militære anlæg, der blev opført på Færøerne under Den Kolde Krig, og som indgik i Færøernes, NATOs, USA's og Storbritanniens militære forsvar, gav anledning til mange trakasserier i forholdet mellem Færøerne og Danmark.¹ Visse færøske kredse hævdede, at de pågældende anlæg var blevet opført bag færingernes ryg og derfor var ulovlige. Der blev henvist til lagtingserklæringer mod Færøernes inddragelse i militære alliancer og/eller krig. Det danske svar lød, at et færøsk ønske om et ændret forhold til NATO kun kunne rejses i forbindelse med en ændring af hjemmestyreløven.

Der var ikke anbragt egentligt dansk krigsmateriel på Færøerne, men kun almindelige håndvåben svarende til politibevæbning. Overvejelser i 1950 om udstationering af allieret (dvs. amerikansk) infanteri og opstilling af antiluftskytsskanner på Færøerne blev aldrig virkeliggjort. Der blev således aldrig organiseret et egentligt militært forsvar mod en fremmed magts eventuelle forsøg på fra søen eller luften at bemægtige sig øerne og deres militære installationer. Mandskabet til

1 Se også Sámal Tróndur Finsson Johansen: »Færøerne under den kolde krig. De militære installationer«, i *Føroyar í kalda kriginum* (1999).

at betjene de forskellige militære anlæg på Færøerne var uhyre beskedent. Der var i begyndelsen af 1970'erne ansat i alt 265 danske militære, 5 danske civile, 47 civile færinger og 11 amerikanere, hvoraf én var militær officer. Forsvarsminister Kjeld Olesen mente dog, at det var for mange, og så gerne antallet reduceret.²

Danske militære institutioner

I 1951 blev Marinedistrikt Færøerne oprettet – i 1976 ændret til Færøernes Kommando (FRK) – til at lede Søværnets inspektions- og redningstjeneste i færøske farvande. Under denne militære myndighed hørte også Fiskeriinspektionsenhederne under Forsvarets Fiskeriinspektionstjeneste, der udførtes af Søværnets og Flyvevåbnets enheder efter Forsvarskommandoens bestemmelser. Færøernes Kommando disponerede over et inspektionsskib og en inspektionsskutter. Bemandingen på FRK bestod i 1971 af fem officerer, ni stampersonel, elleve værnepligtige og tre civile foruden de to skibes besætninger.

Marinestation Thorshavn i Thorshavns nordlige udkant hørte under Færøernes Kommando. Under Marinestation Thorshavn hørte Flåderadio Thorshavn, som varetog radiokommunikationen med søværnets enheder i området og i Danmark. Senere fik den også overdraget *Faroes Terminal*, en radiomodtagerstation for NATOs slagflåde, som havde kabelforbindelse til en NATO-station i Skotland, hvorfra den modtog såkaldte *Strikefleet*-kommunikationer, der skulle videresendes til CINCNORTH i Kolsås i Norge. Denne facilitet havde tidligere været underbragt ved Forward Scatter-stationen på Sornfelli.

Flyvestation Thorshavn – oprindeligt kaldt Flyverdetachment 605 – blev oprettet i 1962 som et led i NATOs kæde af radarrelæstationer og anbragt i Mørkedal på Sornfelli nordvest for Thorshavn. Flyvestationens chef var direkte underlagt Forsvarskommandoen i Danmark. I 1971 var der ansat i alt 140 personer på flyvestationen, herunder 19 civile, alle færinger. Her fandtes den såkaldte Eskadrille 605, der dog hverken disponerede over fly, helikoptere eller piloter. I 1989 karakteriserede chefen for Flyvestation Thorshavn, oberstløjtnant Niels R. Lundbye, stationen i Mørkedal som »den nordligste skanse« for radarsystemet i Storbritannien. Vi skal længere fremme se, hvilke installationer der fandtes på flyvestationen.

Britiske militære installationer

Få år efter, at den britiske LORAN-station³ fra krigens tid var blevet overdra-

2 FM 1. kt. 011.2-2. Udateret påtegning på notat af 6.4.1972.

3 LORAN = *Long Range Navigation*.

get til Danmark, ønskede det britiske admiralitet anlagt en radiopejlestation på Færøerne (februar 1951). Af sikkerhedsmæssige grunde ønskede briterne radiostationen betegnet som »en mindre vejrobservationsstation«. I virkeligheden skulle stationen indgå i et system af pejlestationer til aflytning af signaler fra sovjetiske radiosendere, ikke mindst til og fra sovjetiske undervandsbåde. Den britiske station på Færøerne skulle samarbejde med en lignende station, man ville oprette på Island. Stationens besætning skulle udgøres af en britisk officer og 12 menige britiske soldater, og den ville blive anbragt på to områder med tre kilometers afstand fra hinanden.

Ved denne tid foregik der svære overvejelser i Danmark om stationering af amerikanske fly i Jylland – et emne, der udløste et kraftigt sovjetisk pres i årene 1951-1953.⁴ I Udenrigsministeriet ringede alarmklokkerne da også med det samme. En radiopejlestation på dansk (færøsk) territorium, bemandet med britisk personel »og med virksomhed direkte *rettet mod russiske interesser*«, gjorde Udenrigsministeriet betænkelig, da det var »*basespørgsmålet* om end i lilleputformat, der herved bliver aktuelt«, som det hed i et notat. Det var – hed det videre – »politisk uholdbart at 'udfordre' Sovjetrusland for så lidt«. I den forbindelse mindede Udenrigsministeriet om, at den sovjetiske udenrigsminister Vjateslav Molotov i 1946 i Moskva over for daværende udenrigsminister Gustav Rasmussen under en drøftelse af udenlandsk militær tilstedeværelse på Grønland og Færøerne havde udtalt: »Stationer på danske øer må naturligvis være danske.«⁵

Danmark var i 1951 medlem af NATO. Sagen drejede sig om en bagatelagtig støtte til en af Danmarks hovedallierede. Hele NATOs formål var en solidarisk bestræbelse på at afværge en sovjetisk trussel. Ikke desto mindre var det danske udenrigsministerium udelukkende optaget af ikke at »udfordre« Sovjetunionen, og man hentede en udtalelse fra en helt anden tid og situation frem som begrundelse for ikke at støde Kreml. Udenrigsministeriet ville dog ikke under *alle* omstændigheder afvise det britiske ønske: Såfremt det skønnedes, at den militære stations oprettelse var et nødvendigt led i atlantpagtlandenes forsvarsforanstaltninger, »som fra dansk side ikke bør modvirkes«, måtte der sættes ind på, at pejlestationen helt og holdent blev et *dansk* foretagende, »hvorved baseproblemet undgås«.⁶

Lignende bestræbelser for ikke at udæske Sovjetunionen, men givetvis også

4 Bent Jensen: *Bjørnen og haren*, s. 419-469.

5 UM 105 L 1. FM til UM 16.2.1951. Referat »Oprettelse af britisk pejlestation på Færøerne« 19.2.1951 af Preben Eider. Min fremhævelse, bj. Om Molotovs udtalelse til Gustav Rasmussen, se Bent Jensen: *Bjørnen og haren* (1999), s. 203.

6 UM 105 L 1. FM til UM 16.2.1951; referat »Oprettelse af britisk pejlestation på Færøerne« 19.2.1951 af Preben Eider.

for ikke at udæske færingerne, kan ses i Udenrigsministeriets godkendelse af, at et britisk militært rekognosceringsbesøg på Færøerne fandt sted, hvis det vel at mærke blev kamufleret som et privatbesøg af to-tre mand hos den engelske konsul i Thorshavn, og når virksomheden i øvrigt blev udøvet »under iagttagelse af fornøden diskretion«.⁷

Overvejelserne om forsvaret af Færøerne og anlæggelse af en britisk pejlestation på øerne med dansk bemanning efter disse retningslinjer kom til udtryk i forslaget om det danske forsvars ordning fra 1951. Heri var der indeholdt en bestemmelse om oprettelse af et særligt Marinedistrikt Færøerne. Og begrundelsen herfor var ifølge en højtstående embedsmand i Forsvarsministeriet just det britiske ønske om en pejlestation. Planerne om et færøsk marinehjemmeværn var på tale ved samme tid. Rigsombudsmanden på Færøerne skulle høres, for at den danske regering kunne blive orienteret om Hjemmestyrets stilling til sagen. Chefen for det nye marinedistrikt afrejste i efteråret 1951 til Thorshavn med instruktion om at søge kontakt til Hjemmestyret og over for dette ventilere spørgsmålet.⁸

Den britiske pejlestation synes aldrig at være blevet anlagt. Den oprindelige britiske station var placeret på Skuvanæs, den sydvestlige del af Suderø. Efter krigen drev Danmark stationen, som officielt kun havde civile funktioner. Søværnet overdrog senere stationen til den civile institution Fyrvæsenet. Der var i 1972 ti mand ansat her, alle færinger. Stationen blev fællesfinansieret af Danmark og den internationale luftfartsorganisation ICAO og nedlagt i 1977, hvorefter bygningerne blev overdraget til Landsstyret. Skuvanæs-stationen var den mindst kontroversielle af de forskellige anlæg på Færøerne efter 2. Verdenskrig.

Amerikanske NATO-installationer

Der var et stort antal amerikanske militære installationer på Færøerne under Den Kolde Krig. Stort set ingen på Færøerne eller i Danmark kendte noget til disse anlæg og deres funktion. Briterne havde under 2. Verdenskrig anlagt en flyveplads på Vågø. I foråret 1954 mente chefen for NATOs *Strike Fleet* (COMSTRIKFLTLANT), at en nødflyveplads på Færøerne ville være af særlig værdi for de hangarbaserede luftfartøjer fra *Strike Fleet* og – med henblik på redningstjeneste – for patruljefartøjer opererende i Norskehavet – farvandet mellem Norge, Jan Mayen, Island og Færøerne. CINCAIREASTLANT anmodede derpå om oplysninger og kommentar til spørgsmålet om det ønskelige i

7 UM 105 L 1. Referat »Oprettelse af britisk pejlestation på Færøerne« 19.2.1951 af Preben Eider.

8 UM 105 L 1. Notits 22.5.1951 af Preben Eider; tilføjelse i hånden 15.9.1951 af samme.

en rednings- og eftersøgningsstation på Færøerne.⁹ Kort tid efter, i maj 1954, stillede CINCAIREASTLANT dog indtil videre spørgsmålet om en NATO-flyveplads på Færøerne i bero.¹⁰ Den tidligere britiske militære flyveplads blev faktisk udpeget til NATO-nødflyveplads. Det fremgår bl.a. af, at USA i efteråret 1954 ønskede tilladelse for amerikanske militære fly til regelmæssigt at overflyve nødflyvepladsen, så piloterne kunne gøre sig fortrolige med dens beliggenhed.¹¹ Fremkomsten af lodret startende fly i 1980'erne øgede imidlertid Færøernes betydning som mulig base for militærfly.¹² Flyvepladsen var også velegnet for helikoptere.

Under 2. Verdenskrig havde de britiske besættelsesstyrker også opført et befæstningsanlæg ved Thorshavn bestående af et batteri på fire svære antiluftskytskanoner, der havde skudfrihed over Thorshavn, den nordlige del af Nolsø Fjord samt indsejlingen til Skålefjord og Tangefjord. De fire svære fundamenter fandtes endnu i 1952 med brystværn og ammunitionsrum samt kommandocentral, nedsprængt i klippegrunden. Anlæggene kunne være af værdi, hvis et havnebatteri og/eller luftværnsbatteri kunne tænkes etableret. NATOs øverstkommanderende for Atlantområdet, SACLANT, ønskede, at de eksisterende installationer ikke blev fjernet, da NATO muligvis senere kunne få anvendelse for dem.¹³

I 1950'erne arbejdede NATO og danske myndigheder med planer om at forberede en ankerplads for NATOs flådestyrker i Nordatlanten i Skåle Fjord, som også var blevet benyttet som britisk flådebase under 2. Verdenskrig. Skålefjord blev derpå i 1956 i dybeste hemmelighed øremærket som en »*emergency advanced submarine staging base*«,¹⁴ dvs. en alternativ fremskudt ubådsbase og altså ikke blot en nødhavn og alternativ ankerplads. Den færøske ubådsbase skulle anvendes, hvis det under en krig blev nødvendigt at flytte de planlagte NATO-ubådsruter vestpå, eller hvis sovjetiske angreb skulle gøre Lervick-fjorden ubrugelig for NATO-ubåde. Basen i Skålefjord skulle bl.a. anvendes til forering af eskortegrupper af ubåde og som nødhavn for beskadigede ubåde.

Danmark havde forpligtet sig til over for NATO at forberede flådekontrol med *civil* skibsfart, en såkaldt *Naval Control of Merchant Shipping*. Konkret skulle den danske regering forberede en organisation i Thorshavn, som i givet

9 UM 105 L 1. Notits 17.5.1954 med henvisning til COSMIC-dok. S.G. 196/6 af 15.4.1954, af Kjeld Mortensen.

10 UM 105 L 1. FM til UM 11.5.1954.

11 UM 105 L 1. USA's ambassade til UM 29.9.1954.

12 FE FE/IC 350.03. »Forsvarschefen februar 1985. Truslen mod Færøerne og Grønland (1985)«.

13 UM 105 L 1. FM til UM 18.6.1952.

14 *Føroyar í kalda kríget*, s. 12.

fald skulle varetage beskyttelsen af dansk og allieret skibsfart inklusive fiskeflåden. Forsvarsministeriet havde således i november 1956 instrueret Søværnskommandoen herom. Chefen for Færøernes Marinedistrikt, senere Færøernes Kommando, skulle planlægge og under krigsforhold udøve denne kontrol inden for sit kommandoområde. En sådan kontrolfunktion forudsatte udstrakt medvirken af og samarbejde med de civile færøske myndigheder. Lagmanden blev fortroligt orienteret, så de planlagte forholdsregler derpå hurtigt kunne iværksættes i en kritisk situation. Både rigsombudsmanden og chefen for Færøernes Kommando mente, at det ikke i praksis ville volde store problemer at iværksætte de nødvendige forholdsregler uden en forudgående instruks af de relevante færøske personer og institutioner.

Det kneb også med at få civile beredskabsforanstaltninger indført på Færøerne. I slutningen af 1967 forhandlede kontorchef Ebbe Sørensen fra Indenrigsministeriet med Landsstyret om iværksættelse af beredskabsforanstaltninger på Færøerne, herunder spørgsmålet om ikrafttræden af loven om civilt beredskab. Landsstyret var interesseret i, at loven om civilt beredskab blev sat i kraft på øerne. Ebbe Sørensen gjorde i sin rapport til Statsministeriet opmærksom på, at de fleste områder i denne lov var færøske særanliggende, og at Statsministeriet derfor burde se nærmere på de statsretlige problemer.

I efteråret 1953 rettede den amerikanske ambassade i Danmark henvendelse til Udenrigsministeriet om dansk tilladelse til i 1954 at gennemføre geodætiske undersøgelser på Færøerne ved hjælp af *High Precision SHORAN* [*HIRAN*] teknik. USA ville gerne have en femmandsgruppe til Færøerne så snart som muligt for at udvælge områder til de nødvendige, midlertidige jordstationer. Bemandingen af stationerne i 1954 ville blive på 12 mand i et tidsrum af 90 dage.¹⁵ Ved samme tid modtog Udenrigsministeriet også en amerikansk henvendelse om, at repræsentanter fra *The American Geographical Society* gerne ville studere en kommende solformørkelse på Færøerne. Udenrigsministeriet kom hurtigt på det rene med, at det var det amerikanske luftvåben, som stod bag henvendelsen om at få lov til at gennemføre de geodætiske undersøgelser. Det vides ikke, hvad det amerikanske luftvåbens undersøgelser på Færøerne førte til.

I anden halvdel af 1950'erne og begyndelsen af 1960'erne ønskede USA at anlægge forskellige militære installationer på Færøerne: En NATO-varslingsstation mod eventuelle bombeflyangreb (*Early Warning System*); en amerikansk kommunikationsinstallation til varsling mod eventuelle interkontinentale

15 UM 105 L 1. USA's ambassade til Udenrigsministeriet 18.9.1953 (afskrift); notat 21.9.1953 om skrivelse fra FM.

missilangreb (*Ballistic Missiles Early Warning System*) og en LORAN-C-langdistance navigationsstation.

Færøerne havde i mellemtiden fået stigende betydning for USA's militærstrategi på grund af den militærteknologiske udvikling. Ifølge NATO var et koordineret, langtrækkende varslingsystem med tilhørende kommunikationssystem i NATO-Europa af vital betydning for samtlige NATO-lande – først og fremmest for de amerikanske strategiske gengældelsesstyrker, som blev anset for den vigtigste krigsforhindrende faktor. Disse styrker kunne kun udgøre en effektiv trussel, hvis styrkerne kunne påregne rimelig tid til at træffe de nødvendige forholdsregler i tilfælde af et sovjetisk angreb.

Det amerikanske ønske om en LORAN-C-station hang sammen med det nye amerikanske Polaris-våbensystem – dvs. Polaris-ubåde udrustet med kernevåbenbestykkede raketter. Da Polaris-raketterne havde en forholdsvis kort rækkevidde, 1.500 km, skulle de amerikanske ubåde anbringes i Nordatlanten (eller i det østlige Middelhav) for at kunne ramme mål i Sovjetunionen. For at kunne bestemme Polaris-ubådenes positioner var det nødvendigt at have en række LORAN-C-stationer placeret i operationsområderne. De skulle udarbejde nøjagtige kort over havbunden i Nordatlanten for at lette navigeringen for de raketbestykkede amerikanske ubåde. Fra både amerikansk og dansk side ønskedes disse nye stationers formål hemmeligholdt. Kun ganske få i den danske regering og dens embedsmandskorps måtte informeres om formålet, hvis dette var nødvendigt for at få tilladelse til at bygge de nye stationer.¹⁶

Den danske regering fik henvendelse fra USA i 1958 og gav samme år sin tilladelse til at anlægge en LORAN-C-station på Færøerne. Den færøske LORAN-C-station udgjorde centrum i den nordatlantiske LORAN-kæde, der havde stationer i Tyskland, Norge, Island, Grønland og Canada – i alt 30. Stationen blev bygget ved Ejde på nordsiden af Østerø. Den danske regering, eller i det mindste stats-, udenrigs- og forsvarsministrene, var helt på det rene med stationens egentlige, militære formål. Aftalen mellem USA og Danmark om den amerikanske navigationsstation på Færøerne blev indgået som en hemmelig noteudveksling mellem den amerikanske og danske regering. I december 1958 forelagde J.O. Krag, som netop var blevet udenrigsminister, aftalen med USA på et ministermøde. Aftalen blev tiltrådt af regeringen, men det fremgår ikke af det sparsomme referat, om eller i hvilket omfang de øvrige regeringsmedlemmer blev informeret om stationens formål og funktion. Aftalen blev

16 UM 105 L 1. Amerikansk note 29.5.1958 og yderst hemmeligt memorandum af samme dato. Notits 4.9.1958 og notat 17.2.1959. Se også Poul Villaume: *Allieret med forbehold* (1994), s. 616-619, hvis fremstilling nu til dels er forældet.

derpå forelagt Udenrigspolitisk Nævn, der tog regeringens rekommandation af aftalen til efterretning. Folketinget som sådan blev ikke informeret.

Lagtinget blev heller ikke informeret om den nye amerikanske station. Derimod blev lagmand Djurhuus inddraget i sagen og gav sit samtykke. Det fremgår af amerikanske oplysninger, at lagmanden var klar over stationens militære formål.¹⁷ De færøske myndigheder udsendte i forståelse med det amerikanske undersøgelseshold en pressemeddelelse vedrørende undersøgelserne. Meddelelsen indeholdt intet om den eventuelle stations militære formål. Rigsombudsmanden var ikke blevet indviet i det egentlige formål med den amerikanske aktivitet.¹⁸

USA's forslag gik ud på, at den danske regering skulle stille et færøsk areal til rådighed for den amerikanske station samt bygge og drive stationen, mens USA skulle forsyne den med det nødvendige tekniske og kommunikationsmæssige udstyr samt yde teknisk bistand i forbindelse med installationen og driften af stationen i en overgangsperiode. USA ville dække alle udgifter i forbindelse med oprettelsen og driften af stationen samt træningen af det nødvendige personale. Stationen skulle være klar til drift allerede 1. oktober 1959. Driften af den færøske station blev betalt af USA's Kystbevogtning (*US Coastguard*), og det danske Fyrvæsen varetog driften af stationen, der i 1971 havde en bemanning på 19 mand – alle færinges med undtagelse af stationslederen, der siden 1957 havde været stationeret på Færøerne i Fyrvæsenets tjeneste. Indtil 1964 var der permanent en amerikansk officer fra kystvagten på stationen. LORAN-stationen blev altså kontrolleret og finansieret af USA; den blev også med mellemrum tilset af amerikanske specialister. I november 1961 rettede USA på ny henvendelse til den danske regering, denne gang om oprettelse af en LORAN-C-station i Sydgrønland, som skulle indgå i en kæde af stationer på Færøerne, Island, Jan Mayen og Nordnorge – ligeledes til brug for positionsbestemmelse af de amerikanske Polaris-ubåde.¹⁹

Den danske regering ønskede ikke, at den færøske LORAN-C-stations militære formål kom frem. Officielt var der derfor tale om et *dansk, civilt* projekt. Ifølge en fortrolig dansk redegørelse fra 1971 var der på dette tidspunkt hverken militært personel eller militær udrustning på stationen ved Eide. Da bladet *14. September* skrev, at der var tale om udvidet NATO-aktivitet på Færøerne, afviste det danske forsvar denne påstand. I et internt papir hed det kategorisk: »Kommandostationer for Polaris-ubåde forefindes ikke på Færøerne, lige så lidt som Færøernes Kommandos radiostation vil være i stand til at kommu-

17 UM 105 L 1. Notits 4.9.1958 og notat 17.2.1959.

18 UM 105 L 1. Notits 4.9.1958.

19 UM 105 F 21. Diverse papirer.

nikere med neddykkede Polaris-ubåde.«²⁰ Formelt var det rigtigt, men det tilslørede samtidig LORAN-C-stationens egentlige militære funktion.

I 1963 blev der indgået en overenskomst mellem den danske forsvarschef og den britiske chef for *UK Air Defense Region* (COMUKADR) om en NATO-flyvarslingsstation – en såkaldt Early Warning eller EW-radarstation på Færøerne til overvågning af det færøske luftrum. Den færøske station var under operativ kontrol af COMUKADR.

EW-kommunikationssystemet forbandt forskellige radarstationer i NATOs luftvarslingssystem; der var også en sådan station på Bornholm. Stationen ydede dog også assistance til civile fly ifølge aftale med Statens Luftfartsdirektorat. Anlægget blev installeret på Sornfelli i Mørkedalen uden for Thorshavn og underbragt på Flyvestation Thorshavn, der var blevet oprettet i juli 1962. Flyvestationen havde som omtalt ingen flyvemaskiner og ej heller start- og landingsbaner. EW-stationen var lokaliseret i et udsprængt hulrum i fjeldet med radarantenne på toppen af fjeldet samt et administrations- og underbringelsesområde i nærheden i overjordiske bygninger.

Radarvarslingsstationen på Sornfelli indgik i NATOs kæde af sådanne stationer. Dens officielle betegnelse var *NATO Early Warning Station Site 09*. Der var tale om en såkaldt *High Performance Reporting Post* (HPRP), som indgik i det britiske luftforsvar under SHAPes *Early Warning System*, dvs. et led i NATOs kontrol- og varslingssystem for Vesteuropa mod sovjetiske langdistancebombefly. Stationen var dansk betjent. I 1971 var der 9 officerer, 71 stampersonel, 41 værnepligtige og 19 civile ansat på flyvestationen. Forhandlinger mellem den danske regering og lagmanden om stationen blev ikke meddelt lagtinget.

Stationen fik bemyndigelse til at meddele overflyvningstilladelse til amerikanske fly, som var stationeret på Island, og som henhørte under US Navy. Disse fly skulle overvåge »den i farvandet omkring Færøerne liggende sovjetrussiske fiskeriflådes bevægelser samt i forbindelse hermed udføre orienteringsflyvninger over nødlandepladsen på Færøerne«, dvs. flyvepladsen på Vågø. Endelig var der indgået overenskomst om visse britiske øvelsesflyvninger i området. Disse bemyndigelser havde stationen fået efter Forsvarsministeriets aftale med statsministeren og udenrigsministeren samt rigsombudsmanden på Færøerne.²¹ 1963-overenskomsten blev revideret i 1974. Varslingsstationen kaldtes nu *HPRP Færøerne*.²² I 1975 blev det besluttet at overføre det færøske luftvarslingssystem fra AFNORTH til UK Air Region som et såkaldt *Major Subordina-*

20 SM 40-17-60. Diverse papirer.

21 FM 1. kt. 011.2-2. FM til FKO 27.1.1971 og FKO's redegørelse.

22 FM 1. kt. 125. 2-6. Notat af 1.8.1974.

te Program. Den færøske station skulle altså samarbejde med det britiske luftvarslingssystem.

I fredstid skulle den operative kontrol med stationen udøves af den britiske luftforsvarschef, som også skulle udarbejde ordrer og planer gældende for FRS Færøerne (Forward Scatter-stationen, som omtales nedenfor). Planerne skulle dog godkendes af den danske forsvarschef. Efter dansk ønske skulle tjenstlige besøg på stationen på Færøerne i fredstid af militært personel, der var underlagt den britiske luftforsvarschef, kun gennemføres i »strengt nødvendigt omfang«. Logistik og administration var et dansk anliggende. Disse bestemmelser viser, hvor delikat sagen var, og hvor vigtigt det var ikke at vække færingeres mistanke ved hyppige besøg af britiske militærpersoner på øerne.

I krigstid skulle den operative ledelse af FRS Færøerne overtages af den britiske luftforsvarschef efter ordre fra den danske forsvarschef. Luftforsvaret af Færøerne skulle udføres i overensstemmelse med principperne for NATOs integrerede luftforsvar af Europa. Der skulle udsendes en dansk forbindelsesofficer til COMUKADR.²³

Efter fortrolige forhandlinger, en fortrolig noteudveksling mellem USA og Danmark den 9. april 1963 og underskrivelsen af en fortrolig teknisk aftale mellem Det Amerikanske Luftvåben i Europa og Forsvarsministeriet den 23. april 1963 blev der anbragt endnu et militært anlæg – et såkaldt *Forward Scatter System* – ved siden af NATOs Early Warning Station på Sornfelli for at kamuflere førstnævnte. Der var tale om en integreret del af denne station. Den indgik i langdistanceraketvarlingskæden (BMEWS) fra Nordamerika til Vesteuropa og var led i det kommunikationssystem, som forbandt radarstationerne i NATOs luftvarslingssystem.

USA havde allerede i 1961 over for den danske regering fremsat ønskede om at få installeret et yderligere kredsløb på den allerede da aftalte radarstation. Danmark foreslog at kombinere den ønskede ny amerikanske station med den NATO-Forward Scatter station, der allerede var under opførelse. Det danske forslag blev accepteret af både NATO (SHAPE) og USA. Det var for Danmark imidlertid afgørende, at »uanset driften forestås af USA, skal den dog udadtil fremstå som en SHAPE [dvs. NATO]-station«.²⁴ USA var indforstået med det danske ønske. Kontorchef Torben Rønne i Udenrigsministeriet fremhævede på et møde, at det var udtryk for »en ren amerikansk interesse«, når der blev installeret nye kredsløb på varslingsstationen.²⁵

23 FM 1. kt. 125. 2-6 (1). Notat af 19.4.1963 med henvisning til Hemmelig nr 11. kt. 712 – A – I/63 af 3.4.63.

24 UM 107 H 17 Dan/2. Referat af møde i UM 26.4.1961.

25 UM 105 L 1. Referat af møde i UM 20.12.1961.

Noteudvekslingen den 9. april 1963, som Udenrigsministeriet (udenrigsminister Per Hækkerup) stod for, talte om et amerikansk drevet kommunikationsanlæg («*combined NATO/US tropospheric scatter station*»). Aftalen af 23. april 1963 blev aldrig offentliggjort. Den blev heller aldrig forelagt hverken Folketinget eller Det Udenrigspolitiske Nævn til godkendelse eller orientering. Af et notat, udarbejdet af Udenrigsministeriet i marts 1984, fremgår det, at den danske regering ikke havde fundet, at aftalens indgåelse krævede forelæggelse for Folketinget eller Udenrigspolitisk Nævn. I en pressemeddelelse omtalte regeringen blot stationen som en »lyttestation«.²⁶ Den dansk-amerikanske overenskomst blev heller aldrig forelagt Lagtinget på Færøerne. Lagmanden blev dog orienteret. Det lykkedes regeringen at tilsøre stationens formål så effektivt, at hverken Forsvarets eller Politiets tjenester synes at have været klar over dens funktion.

Det var Danmark, der under forhandlingerne med USA havde krævet, at aftalen blev hemmeligholdt, at den nye station blev skjult og anbragt på den allerede eksisterende radarstation på Sornfelli, og at amerikansk militær personale skulle kamoufleres som NATO-teknikere. Stationen blev drevet og bemanded af USA. Der var 16 mand ansat til at betjene anlægget, heraf en amerikansk officer og 10 civilklædte amerikanere.²⁷ Ifølge aftale med SHAPE skulle stationen officielt drives som en NATO Communications Unit, men af mandskab fra det amerikanske luftvåben i civil. Den officielle betegnelse var *NATO Communication Site 43*.

I 1979 fik en amerikansk oberst fra den amerikanske ambassade i Danmark lov til efter anmodning at deltage i en af Forsvarsministeriet organiseret sagsbehandlertur til Færøerne under ledelse af en dansk orlogskaptajn. Den pågældende oberst, der var luftattaché, ønskede at få lejlighed til at tale med mandskabet på den amerikanske *Communications Unit* ved Thorshavn.²⁸

I oktober 1983 gav Landsstyret det danske forsvar lov til at påbegynde en modernisering af radarstationen. Nogle måneder senere kunne et dansk tidskrift offentliggøre en artikel, der gjorde gældende, at der i virkeligheden var tale om en amerikansk base, som i modstrid med Danmarks officielle basepolitik nu havde haft til huse på Færøerne i 24 år. Der skulle være tale om en ren amerikansk station, som ikke indgik i NATO-samarbejdet. Hverken Danmark eller NATO havde derfor kendskab til det amerikanske systems formål.²⁹ Ar-

26 FM 1. kt. 315-4. Udateret baggrundsnotits.

27 FM 1. kt. 011.2-2. Forsvarskommandoen til Statsministeriet 24.2.1971. Notat vedrørende diverse militære installationer på Færøerne 11.2.1981.

28 FM 1. kt. 203. 13-3. Signalblanket 17.9.1979; Forsvarsministeriet til oberst Piper 21.8.1979.

29 Paul Claesson og Owen Wilkes: »USA-base på Færøerne«, *Forsvar – militærkritisk magasin* 13-14 (1984), s. 12-20.

tiklen vakte voldsom opsigt på Færøerne og mishag i det danske udenrigsministerium.

NATO Communications Site 43 blev lukket i 1992 efter ønske fra USA. Begrundelsen var, at der ikke længere var behov for installationen på Færøerne. Det amerikanske mandskab forlod Færøerne, og for fremtiden skulle besøg af amerikansk personel godkendes af chefen for Flyvestation Thorshavn.

I forbindelse med lukningen opstod der en pinlig strid mellem Danmark og USA om, hvem der skulle rydde op og betale for oprydningen. USA var rede til at fjerne alt udstyr fra stationen, men ville ikke betale for nedrivning af bygningerne. I et skarpt brev fra Forsvarsministeriet til den amerikanske ambassade hed det, at Danmark så »med stor alvor« på dette spørgsmål. Den danske regering kunne ikke forstå, hvorfor Danmark skulle rydde op på et areal, »som Danmark i ca. 30 år har stillet til vederlagsfri rådighed«.³⁰

Færøerne indgik også som led i et NATO-system til sporing af (sovjetiske) ubåde, der strakte sig fra Grønland over Island og Færøerne til Norge. Systemet hed SOSUS – *Sound Surveillance System* – og var i 1985 i færd med at blive digitaliseret.³¹

USA bad i december 1965 den danske regering om at måtte oprette midlertidige satellitspøringsstationer på Grønland og Færøerne som led i et projekt, der også omfattede stationer på Jan Mayen, i Nordnorge og Skotland. Det egentlige formål blev angivet at være at få mere præcis målsøgning for interkontinentale ballistiske missiler.³² Det fremgår ikke af det gennemgåede materiale, om der blev oprettet amerikanske satellitspøringsstationer på Færøerne.

I 1980 skulle der gennemføres en modernisering af stationen i Mørkedal. For at kunne opretholde flyvarslingsfunktionen under arbejdet skulle der midlertidigt anvendes et mobilt varslingsanlæg, der forudsatte britisk betjening. Fra dansk side ønskede man at gå stille med dørene. Danmark insisterede derfor på, at transporten af det britiske mobile anlæg til Færøerne skulle ske under dansk flag, dvs. med danske fly. Dernæst skulle også betjeningen af det midlertidige anlæg *officielt* udføres af dansk mandskab, dog med to-tre britiske rådgivere tilknyttet.³³

30 FM 87-6529-1. Diverse skrivelser og notater. Michael Christiansen til Dennis Sandberg 8.5.1992.

31 FE FE/IC 350.03. Forsvarsakademiets stabskursus 1984-85. Opgave om Grønlands og Færøernes sikkerhedspolitiske stilling.

32 DUPI: *Grønland under den kolde krig* (1997), s. 326-327. Se også UM 105 D 30.

33 FM 1. kt. 315-4. FM til 7. kt. 17.4.1980.